

בין אדם הראשון ומשה

מים ראשונים: זה עתה סיימנו לקרוא את ספר דברים ונפרדנו מדמותו הגדולה של משה וכבר אנו בתחילת מעגל קריאת התורה החדש בה צפה ועולה דמותו של אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה. משה – שבסוף ימיו זכה לתואר 'איש האלהים' (ראו דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה) חותם התורה; ואדם הראשון – הראשון שנברא 'בצלם אלהים' פותח אותה. האם יש קשר בין שתי דמויות יסוד אלה?

בראשית רבה כד ב, פרשת בראשית – אדם הראשון צופה לדורות הבאים

אמר רבי יהודה בר סימון: עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר: "גִּלְמֵי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כָּלָם יִפְתְּבוּ יָמִים יָצְרוּ וְלֹא אָחָד בָּהֶם" (תהלים קלט טז)¹ גולם שראו עיניך, כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון, הוי: "זה ספר ותולדות אדם"².

ויקרא רבה כו ז, פרשת אמור – גם משה צופה דורות רבים קדימה

ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור וחכמיו, דור דור ונבונים, דור דור ודורשיו, דור דור ושופטיו, דור דור ושוטרי, דור דור וכחניו, דור דור ולוייו, דור דור ומלכיו.³

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז – ירידה מול ירידה

עשר ירידות בתורה. ירידה באדם הראשון, שנאמר: "וישמעו את קול ה' אלהים" (בראשית ג ח) ולהלן הוא אומר: "משה ידבר והאלהים יענו בקול" (שמות יט יט), "קול" לגזירה שוה: מה קול אמור להלן ירידה אף קול אמור כאן ירידה.⁴

¹ "לו אחד בהם" – זה אדם הראשון. הבאנו את הפסוק במלואו ששייך כולו לדרשה. דרשות רבות נדרשו על פסוק זה בהקשר של בריאת כל אדם, כל תינוק שבא לעולם. ראו סנהדרין לח ע"א, ירושלמי נדה ג ג, בראשית רבה א ח ועוד. ראו דברינו [אחור וקדם צרתי](#) בפרשת תזריע וכן [פליאה נשגבה ממני](#) בראש השנה, שם סקרנו חלקים מפרק קלט המופלא בתהלים.

² ראו מקבילות לדרשה זו באבות דרבי נתן נוסח א פרק לא: "מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו. דור דור ופרינסיו. דור דור ומנהיגיו. דור דור ונביאיו. דור דור וגבוריו. דור דור ופושעיו. דור דור וחסידי. דור דור ופלוני. בדור פלוני עתיד להיות מלך פלוני. בדור פלוני עתיד להיות חכם פלוני." בגמרא סנהדרין לח ע"ב: "מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו. כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר ולי מה יקרו רעיון אל". בסדר עולם רבה (ליינר) פרק ל: "ללמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון, דור דור ומנהיגיו, דור דור ונביאיו, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, [דור דור] ופרינסיו, דור דור ושופטיו, דור דור וחכמיו. נביא דור דור, צדיקי דור דור, מספר שמותיהן, מנין ימותיהן, חשבון שעותיהן, סכום פסיעותיהן וכו'". ויש עוד. ומן הסתם גם ראיה את משה. אדם הראשון מגלם בתוכו את האנושות ("אדםיות") כולה, אולי בגנים שלו שעוברים מדור לדור (ולכן הראייה שלו היא עוד בהיותו גולם). נראה שדרשה זו באה גם כמסר לדורות: אם תראה בדור שלך מנהיגים ושופטים וחכמים (וטיפשים ורשעים), דע לך שהכל כבר נחזה מראש. זו ראייה קצת דטרמיניסטית, ומדרש זה סותר דרשות שנראה להלן שבגין חטאו של אדם הראשון באו הן מיתה והן חיים לעולם. כאן, אנחנו לפני החטא.

³ וההמשך שם שהראה לו את שאול מלך ישראל הראשון נופל בחורב ומשה מתרעם על כך (בדומה לאדם לעיל שראה את סופו של ר' עקיבא) מה שמסביר את תקשר לפרשת "אמור אל הכהנים" והריגת נב עיר הכהנים, ראו דברינו [שאל בפרשת אמור](#). ראו מקבילה בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן, שם הקשר הוא להעברת התפקיד ליהושע: "א"ל: כך עלתה במחשבה וכן מנהגו של עולם: דור דור ודורשיו, דור דור ופרינסיו, דור דור ומנהיגיו. עד עכשיו היה חלקך לשרת לפני, ועכשיו נטלת אתה חלקך והגיע שעה של יהושע תלמידך לשרת". זה הבדל ראשון ברור בין ראיית משה את הדורות הבאים ובין ראייתו של אדם הראשון. אצל אדם הראשון, זו ראייה של מי שזה עתה נולד (נוצר, עוד גולם) ואילו אצל משה – של מי שעומד להסתלק מהמנהיגות ומהעולם. אצל אדם הראשון זו "צפייה מהצד", מעין שיתוף 'מנומס' של הקב"ה איתו ומתן כבוד לו, כיצור אנוש הראשון 'אבי האנושות', אצל משה מדובר במנהיגות ובמעורבות של מי שיחליף אותו. עד כאן דורך ומנהיגות משה, יש ויהיו מנהיגים בכל דור דור. אצל אדם הראשון זו ראייה רחבה של האנושות כולה, אצל משה נראה שמדובר רק בתולדות עם ישראל. גם פרספקטיבת הזמן שונה. אצל אדם הראשון זו צפייה למרחוק, ואילו אצל משה, בדור הקרוב ביותר אליו, לא 'אי שם' בעתיד הרחוק.

⁴ וההמשך שם בירידות נוספות של הקב"ה בים סוף ובסיני, חלקן גם ירידות שלא לטובה כמו במבול, במגדל, בסדום, במצרים. הקב"ה יורד לראות בעולמו אם לרעה אם לטובה. מדרש זה שייך לדרשות העוסקות בספירה של 'עשרה' במקרא או אירועים כפי שנמצא שם בהמשך: "עשרה דברים נבראו בין השמשות ... עשרה שמות נקראת נבואה ... עשרה נקראו איש האלהים ... עשרה נקודות בתורה ... וכו'". ראו מניות כאלה גם במסכת אבות פרק ה: "בעשרה מאמרות נברא העולם ... עשרה דורות מאדם עד נח ... [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) וכו'", שהם גם שיטה וסימנים לזכירה בע"פ. נתמקד בירידות אדם הראשון ומשה. זו של אדם הראשון אחרי החטא וקולו של הקב"ה רועם: "איכה?" ואילו זו של משה היא במתן תורה וקולו של הקב"ה רועם: "אנכי ה' אלהיך". כדאי לציין שאצל משה יש עוד שתי ירידות (של הקב"ה) שנזכרות במדרש שם: הירידה בנקרת הצור ולוחות שניים (שמות פרק לד), והירידה בעת [מינוי הזקנים](#) (במדבר פרק יא). ויש עוד ירידה שלא נזכרת במדרש, הירידה לדבור באוהל מועד הפרטי של משה לפני הקמת המשכן (ראו דברינו [אוהל מועד הפרטי והכללי](#) בפרשת ויקרא). עוד יש לשים לב שאצל אדם הראשון לא כתוב שהקב"ה ירד, אלא ש"התהלך". הירידה באדם הראשון נלמדת בגזירה שווה מהירידה של משה ונשענת על ה"קול" שמשותף לשניהם. נראה שהמדרש 'מכניס בכוח' ירידה אצל אדם הראשון על מנת לערוך את ההשוואה הנ"ל עם הירידות החיוביות והמרובות אצל משה. יש אצל משה גם ירידה שלא לטובה נשאר לשואבי המים למצוא אותה. (רמז: הכל במשפחה).

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה פרשת נשא – אדם הראשון מקלקל ומשה מתקן

מתחילה עיקר השכינה בתחתונים היתה, דכתיב: "וישמעו את קול אלהים מתהלך בגן". וכיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע ... עד שעמד משה וזכה והורידה לארץ, שנאמר: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו' " (במדבר ז א).⁵

בראשית רבה כב יג, פרשת בראשית – מזמור שיר ליום השבת מחבר

"ויצא קין מלפני ה' " (בראשית ד טז) ... רבי יודן בשם ר' איבו אמר: הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה. רבי ברכיה בשם רבי אלעזר ברבי שמעון אמר: יצא כמפריס וכמרמה בבוראו. רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר: יצא שמח ... פגע בו אדם הראשון, אמר לו: מה נעשה בדין? אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר: כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע? מיד עמד אדם הראשון ואמר: "מזמור שיר ליום השבת" (תהלים צב). אמר ר' לוי: המזמור הזה, אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו. ובא משה וחדשו על שמו: מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'.⁶

שיר השירים רבה פרשה ד, קהלת רבה ז ד – אדם הראשון ומשה שותפים בכתיבת ספר תהלים

"כְּמִגְדֵּל דָּוִד צִנְאָרְךָ בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלְךָ הִמָּגֵן תְּלֹוִי עָלָיו כָּל שְׁלֹטֵי הַגְּבוּרִים" (שיר השירים ד ד) ... מהו "לתלפיות"? - ספר שאמרו לו פיות הרבה. עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, אדם הראשון, ואברהם, משה, ודוד, ושלמה וכו'.⁷

בראשית רבה כד ה, פרשת בראשית – מי הוא "האדם" שראוי לקבל את התורה?

"זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה א) ... אמר ר' יהודה ברבי סימון: ראוי היה אדם הראשון שתינתן תורה על ידו. מה טעם? "זה ספר תולדות אדם" - אמר הקב"ה: יציר כפי, ואיני נותנה לו? חזר הקב"ה ואמר: ומה עכשיו שש מצות נתתי לו ולא היה יוכל לעמוד בהן,⁸ והיאך אני נותן לו תרי"ג מצות, רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה?⁹

⁵ אמרנו שאצל אדם הראשון לא הייתה ירידה של הקב"ה אלא "מתהלך", בא מדרש זה ואומר שזה היה לשבחו של אדם הראשון – השכינה התהלכה עם יציר כפיה. אולי בכלל לא הייתה צריכה לרדת. היא נשארה בעולם שזה עתה בְּרָאָה. אבל בהמשך, הסתלקה השכינה בימי אדם הראשון עקב החטא ומשה הוא שמתקן וחוזר ומורידה לארץ. איך? בבניית המשכן. הוא המשכן שמחזיר את הליכת השכינה בארץ, ככתוב בברכה בפרשת בחוקות, ויקרא כו יא-יב: "וְנִתְּנִי מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם ... וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְכו'". ראו גם פסיקתא רבתי פיסקא ה - ויהי ביום כלות משה, שם מתוארות שבע עליות (הסתלקויות) של השכינה בגין חטאי אדם הראשון, קין, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה, הסדומיים והפלשתים, וכנגדם עמדו שבעה צדיקים: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם ומשה – כל אחד מוריד את השכינה עוד רקיע אחד חזרה למטה. והתחיימה היא בפסוק מתאים יותר משמות מ לך, סוף פרשת פקודי: "וַיִּכַּס הָעֵינָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּבָבֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן". מדרש ילמדנו לעיל מתמצת את הירידה של אדם הראשון בקצה האחד ואצל משה בקצה השני. ולהלן נראה גם את הנחש כסמל לירידה אצל אדם הראשון ולרפואה אצל משה.

⁶ התשובה שעשה קין שהצליח "להתפטר" עם הקב"ה בעבירה של רצח (!), היא עניין מורכב שדורש דיון נפרד (ראו דיון חלקי בדברינו [קין והבל - הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית וכן [שני פנים לתשובה](#) בפרשת שובה). נתמקד באדם הראשון ובמשה. מי הראשון שנתן שבח ליום השבת והכיר בכוחה לכפר, נכון אולי יותר בכוחה לעצור את ימי העשייה, לחשוב, לתקן ולאפשר פתיחת דף חדש בשבוע חדש, ליצור מעגל שבועי המחובר לחיים השוטפים (ולא לחכות ליום אחד קדוש ונורא אחד בשנה)? מי הוא? אדם הראשון. הוא שנברא ביום השישי וחטא בו ביום ועמד להיות מגורש ובאה השבת ודחתה את דינו! ראו פסיקתא רבתי מו וביותר מדרש תהלים צב מזמור שיר ליום השבת. אלא שכוח זה של השבת וערכה נשכח במרוצת הדורות עד שבא משה וחדש את "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר שמך עליון". והרי לנו קשר חיוני, קשר של המשכיות ולא של הנגדה בין אדם הראשון ומשה. משה ממשיך את אדם הראשון ומזכיר את מעשיו. שבת היא המחברת ביניהם.

⁷ חמישה האחרים הם: אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח ועזרא, בספירה זו או אחרת (מחלוקת רב ור' יוחנן שם). ראו מקור/מקבילה בגמרא בבא בתרא יד ע"ב שמונה את כל מחברי ספרי המקרא: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב; יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים: ע"י אדם הראשון, על ידי מלכי צדק, ועל ידי אברהם, וע"י משה, ועל ידי הימן, וע"י ידותון, ועל ידי אסף, ועל ידי שלשה בני קרח". הנה, אדם הראשון זוכה להימנות על מחברי ספר תהלים (מה שאולי בא לרמז גם על קדמותו של הספר) לצד אישים חשובים ובהם משה שלקשר איתו מוקדש דף זה, וכמו כן דוד שעפ"י האגדה שבעים שנות חייו באו מחיי אדם הראשון שחי אלף פחות שבעים (פסיקתא רבתי פיסקא מ). עוד על הקשר של דוד עם אדם הראשון, ראו מדרש תנחומא (בובר) בראשית לב: "אמר דוד: ריבונו של עולם, כתבת אותי בספרו של אדם הראשון ... לפיכך אני צריך לומר לפניך שירה" – על איזה ספר מדובר שם? הספר במדרש בו פתחנו שבו הקב"ה מראה לאדם: "דור דור ודורשיו ומנהיגיו ומלכיו". נחזור למשה ואדם הראשון. ראו סמיכות שלושת פרקי תהלים: צ: תפילה למשה איש האלהים - בריאת העולם, צא: יושב בסתר עליון - ההשגחה המתמדת בששת ימי המעשה (מזמור שאומרים במוצאי שבת), צב: מזמור שיר ליום השבת – שאמר אדם הראשון וחזר משה וחדש ואנו צופים בו את שבת הבאה.

⁸ ראו סנהדרין נו ע"ב, דברים רבה ב כה ועוד שמהפסוק: "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאָמֵר מִלֵּךְ עֵץ הָגֵן אֶכֶל תֹּאכַל" (בראשית ב טז) לומדים שכבר אדם הראשון הצטווה על שש מצוות ולבני נח להם התורה אכילת בשר, נוסף האיסור של אבר מהחי. ראו דברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך.

⁹ וההמשך שם שראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י"ב שבטים, שוב מהטעם "זה ספר תולדות אדם", ז"ה בגימטריא 12. (ראו בראשית רבה סג ו על רבקה שהייתה ראויה להעמיד את שנים עשר השבטים, אבל אמרה: "למה זה אנכי"?). אלא שקם קין על הבל

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן יא – אדם הראשון נותן שמות ומסייע למשה

תפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה, ואמר לו: זה תאכל וזה לא תאכל, שנאמר: "זאת החיה אשר תאכלו וגוי אך את זה לא תאכלו" (ויקרא יא ב ד). ואל תתמה על הדבר, שהרי הראה הקב"ה לאדם הראשון כל בריות וקרא שמות. לאחר שקרא לכולן שמות, א"ל הקב"ה: ואני מה שמי? א"ל: ה' - הוא שהכתוב אומר: "אני ה' הוא שמי" (ישעיה מב ח) - זה שמי שקרא לי אדם הראשון, הוא שמי שהתניתי ביני ובין בריותי. ומה אדם הראשון העביר הקב"ה את הבריות לפניו, משה שהיה הקב"ה מבקש להזהיר את ישראל על הטומאות ועל הטהרות, אתה תמה שהראה לו ואמר לו: "זאת החיה אשר תאכלו"? ¹⁰

אבות דרבי נתן נוסח א פרקים א-ב – אדם הראשון ומשה עשו סייג לדבריהם

"ועשו סייג לתורה" (מסכת אבות פרק א משנה א) - ועשה סייג לדברך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו ואדם הראשון עשה סייג לדבריו. תורה עשתה סייג לדבריה. משה עשה סייג לדבריו. ואף איוב ואף נביאים וכתובים וחכמים כולם עשו סייג לדבריהם: ¹¹

דברים רבה פרשה יא סימן ג – מי גדול ממי

"וזאת הברכה" זהו שאמר הכתוב: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" (משלי לא כט). מהו "ואת עלית על כולנה"? מדבר במשה על שנתעלה יותר מן הכל. כיצד? אדם הראשון אומר למשה: אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקב"ה. מניין? שנאמר: "ויברא אלהים את האדם בצלמו" (בראשית א כז). ¹² א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך: אתה, כבוד שניתן לך, ניטל ממך, שנאמר: "ואדם ביקר בל ילין" (תהלים מט יג). אבל אני, זיו הפנים שנתן לי הקב"ה, עמי הוא. מניין? שנאמר: "וימַשֶׁה בְּנֶחֱמָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֶתוֹ לֹא כָהֶתָה עֵינִי וְלֹא נָס לַחֵה" (דברים לד ז). ¹³

והרגו: "אמר הקב"ה: שני בני נתי לי ועמד אחד והרג את חבירו, והיאך אני נותן לו "ב שבטים"? נמתקד ברעיון של מתן תורה. אם ביצירת ספר תהלים זכה אדם הראשון להשתתף, בתורה לא זכה. הביטוי "ראוי היה" הוא אמנם לשבח ומזכיר ביטויים דומים כגון: "ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל אילמלא קדמו משה" (סנהדרין כא ע"ב), אבל סוף דבר שאדם הראשון חטא ומבניו יצא הרוצח הראשון ולפיכך לא יכלה התורה להינתן לו. היא התורה שנבראה אלפיים שנה קודם בריאת העולם (בראשית רבה ח ב, באבות דרבי נתן נוסח א פרק לא 974 דורות) וכעת צריכה לחכות עוד כאלפיים שנה לפני שתדל לעולם. עצם הרעיון שאפשר היה שהתורה תינתן לאדם הראשון מעלה שאלות מעניינות באשר למצוות שהיה מקיים, אולי גם רצח הבל היה נמנע, בפרט אלה שקשורות ביציאת בני ישראל ממצרים (ראו דברינו [מצוות זכירת יציאת מצרים](#) בפסח). אולי מכאן הגדרה מיוחדת מה היא "תורה" והרעיון שמצוות בני נח (בני אדם, באי בראשית) היו מתרחבות מאד, ראו דברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך. אבל יש לאדם הראשון חלק עקיף במתן תורה, במדרש הבא.

¹⁰ בסיס דרשה זו היא הדרשה בבראשית רבה יז ד על כוחו של האדם לקרוא שמות לכל החיות, מה שהמלאכים לא ידעו לעשות, ובהם שמו שלו ושמו של הקב"ה: "... ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. - ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך". ראו דברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא שם מובא מדרש הבסיס במלואו. לעניינינו, אדם הראשון הוא שיצר את השפה, הוא שנתן שמות לכל! זה הבסיס עליו בנויה פרשת בעלי החיים המותרים והאסורים באכילה. המדרש אמנם עושה קל וחומר מאדם הראשון למשה על כך שהקב"ה מעביר לפניו את כל החיות, אם לצורך קריאת השמות העביר, קל וחומר לצורך שמירת דיני התורה. אבל מתבקש שהקב"ה לא רק הצביע אלא גם אמר את שמה של כל חיה, או שמשה ידע כי היו כבר שמות ידועים לכל בעלי החיים בעולם, אבל בכל מקרה, היכולת להבדיל בין החיה אשר תאכל ובין החיה אשר לא תאכל, יסודה בשפה ובשמות שטבע אדם הראשון.

¹¹ כבר הרחבנו לדון במקור זה בדברינו [עשו סייג לתורה](#) בדפים המיוחדים. כאן נתמקד בתמצית ההבדל בין הסייג שעשה אדם הראשון ובין הסייג שעשה משה. אדם הראשון שהצטווה: "מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות" (בראשית ב יז), הוסיף את איסור הנגיעה בעץ כשאמר לחוה: "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו" (שם ג ג). על כך תפס אותה הנחש כשהראה לה שהנה הוא נוגע בעץ ולא קורה כלום ומתוך כך התפתתה גם לאכול. הסייג שמשה עשה הוא בימי ההגבלה לפני מתן תורה. הקב"ה אמר לו: "לך אל העם וקדשתם היום ומחר" (שמות יט ג) והוא הוסיף יום שלישי כשאמר לבני ישראל: "היו נכונים לשלושת ימים אל תגשו אל אשה" (שם שם טו). הוספת סייגים ומגבלות וחומרות היא הליכה על חבל דק בין חיזוק הדין הבסיסי ובין החלשתו (ואיסור [בל תוסיף](#)). יש הבדל דק ביותר בין הסייג של אדם הראשון, שמזכיר דין מוקצה בשבת שתקנו חכמים, ובין הסייג של משה שהמדרש טורח להסביר שהקב"ה הודה לו והסכים בדיעבד. אולי ההבדל הוא בין סייג שברור שהוא נלווה לדין הבסיסי ואינו באותה דרגה ומי שנכשל בו מבין שלא עבר על הדין הבסיסי, ובין סייג שמרוב התעסקות בו נחשב לעיקר הדין וכישלון של הסייג נחשב כבר כאילו גם הדין הבסיסי חולל. כך או כך, אדם הראשון נמצא במדרש זה בחברה טובה של מתקני סייגים: התורה, משה, איוב והנביאים ואפשר לראות גם במדרש זה 'מדרש מחבר' וקשר של אדם הראשון לתורה. ויש עוד לשים לב מי לא נמצא ברשימה כאן, האבות: אברהם, יצחק ויעקב.

¹² כל אדם נברא בצלם, כמאמר בפרקי אבות ג יד: "חביב אדם שנברא בצלם", אבל אדם הראשון הוא צלם אלהים הראשון וממנו קבלו של שאר בני האדם את צלמם ודמותם. ראו דברינו [צלם אלהים](#) בפרשה זו.

¹³ אחרי כל המדרשים שראינו שמחברים את משה עם אדם הראשון, חזרנו למדרש שמעמת אותם פנים אל פנים בוויכוח חזיתי (שהדרשן כמובן יצר): "מי גדול ממי". הקלה חלקית מצויה בכך שבמדרש זה העימות של משה הוא לא רק עם אדם הראשון, אלא גם עם נח, אברהם, יצחק ויעקב. כולם אגב הם שמתחילים בעימות עם משה, הם שטוענים ראשונים: אני גדול ממך. משה "הענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב ג, ראו דברינו [ענוותנותו של משה](#) בפרשת בהעלותך). יכול היה לשתוק ולומר: טוב, אתה גדול ממני. אבל הדרשן שמיים דרשה זו בתחילת פרשת וזאת הברכה לשבחיו של משה ועל בסיס הפסוק במשלי: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה", מעדיף לתאר את משה כמתעמת עם רשימת האישים הנ"ל. ראו מדרש זה בהרחבה בדברינו

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) משה עמוד 383 – נחש אדם הראשון ונחש משה

אדם ומשה למה היו דומים? לשני רופאים גדולים. אחד מהם נשכו נחש ולא היה יודע עיקרין לרפא את עצמו ומת. ואחד מהם כל מי שהנחש נשכו היה מרפא אותו. איזה גדול, לא זה שהוא מרפא את הכל? כך, אדם הראשון מה כתיב בו: "הנחש השיאני ואוכל" ומת בעטיו של נחש.¹⁴ אבל משה עשה נחש נחושת וכל מי שהנחש נשכו היה מביט בו ונתרפא, שנאמר: "והיה כל הנשוך וראה אותו וחי", הרי משה גדול מאדם הראשון.¹⁵

פרקי דרבי אליעזר פרק מ - המטה מחבר את אדם הראשון עם משה

רבי לוי אומר: המטה שנקרא בין השמשות, ¹⁶ נמסר לאדם הראשון בן עדן, ואדם מסרו לחנוך, וחנוך מסרו ללח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם, ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק מסרו לעקב, ועקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף בן. וכשמת יוסף נשלל [נ"א: נלקח] כל ביתו ונתן בפלטרין של פרעה. והנה יתרו [נ"א: פרעה] אחד מחרטמי מצרים, וראה את המטה ואת האותות אשר עליו, וחמד אותם בלבבו, ולקחו והביאו ונטעו בתוך גן ביתו של יתרו. וראה את המטה, ולא היה אדם יכול לקרב אליו עוד. וכשבא משה לביתו נכנס לגן ביתו של יתרו, וראה את המטה וקרא את האותות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו את משה ואמר זה עתיד לגאול את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו את צפורה בתו לאשה, שנקאמר [שמות ב, כא] ויזאל משה לשבת את האיש וגו'.¹⁷

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כה – משה מת בגלל הגזירה על אדם הראשון

הלך לו משה אצל הגבורה ואמר: ריבון העולמים, הודיעני לאיזו מיתה אני מת?¹⁸ אם לענין הראשון, כבר נגזרה עלי גזירה שלא אכנס לארץ, חס וחלילה שימצא בידי עון! משיבה אותו רוח הקודש ואמרה לו: משה מוצל את, אין בידך עון. אין אתה מת אלא על גזירת אדם הראשון, שנאמר: "אביך הראשון חטא" (ישעיהו מג כז).¹⁹

משה איש האלהים בפרשת וזאת הברכה. עד כאן מדרש דברים רבה. אך להלן, בהערה 23 תחת הכותרת ספרי דברים פרשת האזינו, נראה מדרש הפוך בו משה עומד ואומר בביטחון: כן, אני גדול יותר מכל האיש האלה. אלא ששם העימות הוא בין הקב"ה ומשה: "אמר לו הקב"ה למשה: כלום אתה צדיק מאדם הראשון ודורו? א"ל: כן, אדם הראשון וחיה פיתה אותם נחש ואני החייתי מתים בנחש. א"ל הקב"ה: כלום אתה גדול מנח ודורו? א"ל: כן, נח הבאת עליו ועל דורו מי המבול ונח לא בקש רחמים על דורו ואני אמרתי: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. א"ל: כלום אתה גדול מאברהם שניסיתי אותו בעשרה ניסיונות? א"ל: יצא ממנו ישמעאל שיאבדו בניו את בניך וכו'. א"ל: האתה גדול מיצחק? א"ל: יצא מחלציו מי שיחריב את ביתך ובניו יהרגו את בניך כהניך ולויד". ובסוף, הקב"ה מנצח את משה: "אמר לו הקב"ה: כלום אמרתי לך שתהרגו את המצרי? א"ל: ואתה הרגת כל בכורי מצרים ואני אמות בשביל מצרי אחד? א"ל הקב"ה: ואתה דומה אלי ממת ומחיה?".

¹⁴ הדרשן כאן לא מדייק שהרי המילים: "הנחש השיאני ואוכל" הם של האשה ולא של אדם. אך נראה שאין כאן שיבוש, אלא כוונה ברורה לחבר את הנחש עם אדם הראשון לצורך הדרשה. אולי הדרשן רוצה גם לומר שאדם לא יכול להתחבא מאחורי אשתו כפי שמשתמע מהפסוק: "ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל" (בראשית ג ב).

¹⁵ מדרש זה מחזיר אותנו למוטיב: מי גדול ממי, דרך ההשוואה של נחש בראשית בגן עדן עם הנחשים השרפים שבמדבר. לכאורה, אכן יתרון גדול למשה מול אדם הראשון – נחש הפיתוי מול נחש המרפא. אבל באמת, נחש הנחושת שעשה משה הפך לעבודה זרה ולא בכדי שבחו חכמים את חזקיהו המלך שכיתת אותו. ראו דברינו **נחש הנחושת** וכן **נחושת** בפרשת חוקת.

¹⁶ ראו אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז: "עשרה דברים נבראו בין השמשות: [הקשת], והזיקים, והעננים, הבאר, והמן, והמטה, ופי הארץ, ופי האתון, ומקלו של אהרן, והמערה, ויש אומרים אף קברו של משה רבינו, ואילו של אברהם אבינו. רבי נתן אומר אף כתב והמכתב והלוחות וכו'".

¹⁷ ועם המטה הפלאי הזה היה משה רועה את צאן יתרו כפי שהמדרש ממשיך שם: "ולא שכלה אותם חית השדה, והיו פרים ורבים הרבה מאד", והמטה הזה הוא שנהפך לנחש ובו עשו משה ואהרן את האותות ומכות מצרים. ראו גם ילקוט שמעוני תהלים רמז תתס"ט שמרחיב אצל יעקב ומוסיף את יהודה ואת תמר ואת דוד ועוד ואומר: "מטה עוזך ישלח ה' מציון. איזה מטה זה? מטה של יעקב, שנאמר: כי במקלי עברתי את הירדן הזה. והוא המטה שהיה ביד יהודה: ומטך אשר בידך. והוא המטה שהיה ביד משה: ומטה האלהים בידו. והוא המטה שהיה ביד אהרן: וישלך אהרן את מטהו. והוא המטה שהיה ביד דוד, שנאמר: ויקח מקלו בידו. והוא המטה שהיה ביד כל מלך ומלך עד שחבר בית המקדש ונגנז. ועתיד לימסר ביד מלך המשיח ובו עתיד לרדות את עובדי אלילים, לכך נאמר: מטה עוזך ישלח ה' מציון". האגדה שוזרת את המטה לאורך כל הדורות, מבריאת העולם, ברגע האחרון של הבריאה בין השמשות, ועד ימות המשיח. אבל אותנו מעניין שהמטה בו משה עשה את כל האותות תחילתו אצל אדם הראשון. בניגוד לדברים הפלאיים שנוצרו גם הם בערב שבת בין השמשות (ראו הערה קודמת), אבל נשארו גנוזים והופיעו רק ברגע המיועד, המטה עבר מדור לדור וכמעט אמרנו: דור דור והמטה שבידו. ראו דברינו **ואת המטה הזה תיקח בידך** בפרשת שמות וכן **המטה והנחש** בפרשת וארא. וראו גם לגלגל נוסף של בגדי אדם הראשון שהגיעו עד עשו בדברינו **בגדי עשו החמודות** בפרשת תולדות.

¹⁸ לפי המשך המדרש, משה לא שואל באיזו מיתה ימות, אלא מדוע בכלל שימות.

¹⁹ משה מת בגלל אדם הראשון. על אדם הראשון נגזרה ואין מי מצאצאי שיימלט מגזירה זו, גם לא **משה איש האלהים** (דברינו בפרשת וזאת הברכה). שלושה מוטיבים מקופלים במדרש קצר זה: אחד, שאדם הראשון הביא את המיתה לעולם ואילולי שחטא היה יצור אלמותי, מה שלא כך מסתדר עם פשט הפסוקים, שבאים לאחר חטא עץ הדעת ולאחר הגירוש, בראשית ג כב: "ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם". מוטיב זה דורש דיון נפרד ומעמיק בדמותו של אדם הראשון, כולל הקשר עם דברי ריש לקיש בגמרא עבודה זרה ה ע"א שאלמלא חטא אדם הראשון "אנו לא באנו לעולם" (כך גם בבראשית רבה כב ב שאדם ידע את חוה אשתו ונולדו להם בנים רק בפרק ד לאחר הגירוש). המוטיב השני הוא שמשה מבקש לא למות. למוטיב זה אין מקור במקרא וכולו פיתוח של המדרש שמקשר אותו עם אי הכניסה לארץ ישראל – אם לא נכנסתי, לפחות שלא אמות. או אם אכנס כבר לא אמות. מדרשים רבים עוסקים במוטיב זה, מקצתם מצוי בדברינו **כי לא תעבור את הירדן הזה**, **מדרש פטירת משה** וכן **עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה**. המוטיב השלישי שעניינינו בו הפעם, הוא הקשר של מות משה עם אדם הראשון.

מסכת שבת דף נה עמוד ב – שתי דעות למה מת משה

מיתיבי; אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמר להם: מצוה קלה צויתו ועבר עליה. אמרו לו: והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו! אמר להם: "מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגוי" (קהלת ט ב) –! הוא דאמר²⁰ – כי האי תנא, דתניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף משה ואהרן בחטאם מתו, שנאמר: "יען לא האמנתם ביי" – הא האמנתם בי, עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם.²¹

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שלט – דעה שלישית מפני מה מת משה?

"ומות ומת בהר אשר אתה עולה שמה", אמר לפנינו: ריבונו של עולם, למה אני מת? לא טוב שיאמרו טוב משה ממראה משיאמרו טוב משה משמועה? לא טוב שיאמרו זה משה שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את היס והוריד לנו את המן ועשה לנו נסים וגבורות, משיאמרו כך וכך היה משה כך וכך עשה משה?²² אמר לו: קִלְךָ משה, גזירה היא מלפני שהיא שוה בכל אדם שנאמר: "זאת התורה אדם כי ימות באהל" (במדבר יט יד), ואומר: "וזאת תורת האדם ה' אלהים" (שמואל ב ז יט). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, למה מת אדם הראשון? אמר להם: שלא עשה פיקודי. אמרו לפנינו: והרי משה עשה פיקודיך!²³ אמר להם: גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר: "זאת התורה אדם כי ימות באהל".²⁴

שבת בראשית שלום

ושתהיה לנו התחלה טובה

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו אזכור משה, עפ"י המדרש, בסוף פרשת בראשית, על הפסוק "בשגם הוא בשר". "בשגם" = "משה" בגימטריה (345), שמשה מכפר על חטאי ראשוני האנושות. ושם דווקא נזכר נח.

האם משה מת בגלל הגזירה הקדומה על אדם הראשון, או שמא כמו שאדם הראשון מת בחטאו, כך כל אדם מת בגין חטאו, גם משה. כך הוא מנקודת המבט של ספר דברים ושל משה. אך מנקודת המבט של פרשת בראשית ושל אדם הראשון, נשאל אחרת: האם ניתן להפיל על אדם הראשון, בשל חטאו וגירושו מגן עדן, את היות כולנו בני תמותה, או שמא כל אחד ואחת מאיתנו ימלאו ימינו בגין מעשינו, בדומה לאדם הראשון אך לא בגללו (בגלל הגנים שהוריש לנו שקובעים: "כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קהלת ז כ) – שימו לב למילה "אדם" בפסוק זה. מי שאומר שאין מיתה בלא חטא. הסבר בהערה הבאה.

נושא הסוגיה שם הוא האמירה של רב אמי: "אין מיתה בלי חטא" והניסיון להוכיח ממשה ואהרן שמתו. הדיון כאן הוא אם משה ואהרן מתו בגלל הגזירה על אדם הראשון או משום שגם הם חטאו. לפי הדעה הראשונה, אדם הראשון אשם בכך שכל בני האדם הם בני תמותה כפי שראינו באבות דרבי נתן לעיל ומשה ואהרן מתו בגזירה הקדומה. אבל לפי הדעה השנייה, אין להאשים את אדם הראשון. כפי שהוא מת בגין שחטא, כך כל אחד מת בגין חטאיו וכך גם משה ואהרן. ראו המדרש 'הציור' הבא, אוצר מדרשים (אייזנשטיין) משה, שמתחיל בדעה הראשונה, אך מסיים בדעה השנייה: "א"ל הקב"ה: משה, בן מי אתה? א"ל בן עמרם. א"ל: ועמרם בן מי הוא? א"ל: בן יצחק, ויצחק בן מי הוא? א"ל בן קהת, וקהת בן מי הוא? א"ל בן לוי, א"ל: וכולם ממי יצאו? א"ל: מן אדם הראשון. א"ל: נשאר מהם שום אדם חי? א"ל: כולם מתו. א"ל הקב"ה: ואתה רוצה לחיות? א"ל: ריבונו של עולם, אדם הראשון גנב ואכל מה שלא רצית וקנסת עליו מיתה, ואני גנבתי כלום לפניך? וכבר כתבת עלי: עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. א"ל הקב"ה למשה: כלום אתה צדיק מאדם הראשון ודורו? א"ל: כן, אדם הראשון וחווה פיתה אותם נחש ואני החייתי מתים בנחש. א"ל הקב"ה: כלום אתה גדול מנח ודורו? א"ל: כן, נח הבאת עליו ועל דורו מי המבול ונח לא בקש רחמים על דורו ואני אמרתי: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספדך אשר כתבת. א"ל: כלום אתה גדול מאברהם שנסיתי אותו בעשרה נסיונות? א"ל: יצא ממנו ישמעאל שיאבדו בניו את בניך וכו'. א"ל: האתה גדול מיצחק? א"ל: יצא מחלציו מי שיחריב את ביתך ובניו יהרגו את בניך כהניך ולוין. א"ל הקב"ה: כלום אמרתי לך שתהרוג את המצרי? א"ל: ואתה הרגת כל בכורי מצרים ואני אמות בשביל מצרי אחד? א"ל הקב"ה: ואתה דומה אלי ממית ומחיה?". סיום המדרש גולש הרבה מעבר לנושא שלנו וניתן לשייכו לסוגת המדרשים של [הטיחו בדברים כלפי מעלה](#) – דברינו בפרשת שלח לך.

²² לא טוב שיראו בני ישראל לפנייהם משה חי ומדבר ונוכח ולא משה מהסיפורים והספרים? ובאמת, איך היינו חיים אילו היה לנגד עינינו משה נוכח בכבודו ובעצמו בכל דור ודור? איך היה בית המדרש מתנהל? (גמרא מנחות כט ע"ב משה שירד לבית המדרש).

²³ בגמרא לעיל: משה ואהרן. גם כאן מתערבים המלאכים לטובת משה ואהרן, הם המלאכים שבכלל התנגדו לבריאת האדם ואמרו: "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו" (סנהדרין לח ע"ב, בראשית רבה פרשה ח).

²⁴ מדרש זה חוזר על חלק ממה שקראנו בשני המדרשים הקודמים, אך לא יכולנו שלא להביאו. מדרש זה תומך בשיטה של אבות דרבי נתן שלא בגין חטאו מת משה, אבל אין הוא מזכיר את הגזירה שנגזרה על אדם הראשון, ומעדיף לא להישען על הפסוק מישעיהו: "אביך הראשון חטא", אלא להסתמך על פסוקים מהתורה שדנים במיתת אדם ובהלכות הקשורות בכך. התורה שהנחת לעם ישראל, נאמר למשה, מכילה דינים לא מעטים הקשורים במיתה, היינו שהמיתה היא חלק מהתורה – מתורת החיים הקרויה על שמה. [זכור תורת משה](#) אומר הנביא מלאכי (דברינו בשבת הגדול); "וזאת התורה אשר שם משה", כתבת בעצמך בספר דברים. אבל אפשר שבמילה "אדם" שבפסוק: "אדם כי ימות באהל", ועוד יותר בפסוק: "וזאת תורת האדם" שאמר דוד – הוא דוד שקיבל 70 שנה מחייו של אדם הראשון (פסיקתא רבתי מ, במדבר רבה יד יב) – הכוונה לאדם הראשון. כך או כך, אם בפתחת מחזור קריאת התורה מבראשית, הפלגנו לאחור וחזרנו לסיום הקריאה של התורה בפרשת וזאת הברכה, וחברנו את פטירת משה עם בריאת אדם הראשון, אין זה אלא לכבוד שרשרת קריאת התורה במעגל אינסופי של מיתה ובריאה, ארץ ישראל והעולם כולו, עליות וירידות, מאדם הראשון למשה וחזר חלילה – תורה של מעגל ולא של קו. מעגל של התחדשות מתמדת שלמרות שיסודו בבבל מתקשר יפה גם עם חילופי העונות בימים אלה של סתיו-ישראל.